

*Кравченко Наталія Станіславівна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

АРЕШТ МАЙНА ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Для Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі - КПК України) характерним є запровадження системи заходів забезпечення кримінального провадження, яка регламентована розділом II «Заходи забезпечення кримінального провадження», а у главах 10-18 КПК України наведено їх вичерпний перелік, підстави та порядок застосування на досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінального правопорушення.

Звернемо увагу на визначення заходів забезпечення цивільного позову, яке наводить В. М. Тертишник, він визнає їх як «здійснювані відповідно до передбачуваних законом підстав і у визначеній процесуальній формі дії слідчого, прокурора і суду щодо відшукування й вилучення цінностей та накладення арешту на майно з метою відшкодування завданої потерпілому та/або цивільному позивачеві матеріальної і моральної шкоди». Як вважає вчений, для забезпечення цивільного позову в кримінальному процесі можуть бути вжиті наступні заходи:

- 1) вилучення цінностей незаконно відібраних у власника;
- 2) вилучення майна, нажитого злочинним шляхом;
- 3) вилучення інших матеріальних цінностей, які належать підозрюваному, обвинуваченому;
- 4) накладення арешту на майно підозрюваному, обвинуваченому;
- 5) накладення арешту на вклади підозрюваного, обвинуваченого [1, с. 367368].

Ми погоджуємося з думкою І. А. Воробйової, яка зазначила, що підстави та процесуальні засоби забезпечення цивільного позову за наслідками заподіяної шкоди особі, яка є потерпілою (цивільним позивачем) від кримінального правопорушення, перебувають на стику цілої низки галузей законодавства, а саме:

цивільного, кримінального, кримінального процесуального, а також в окремих випадках можуть стосуватися трудового, господарського, сімейного або навіть інших галузей права. Вказані обставини (складність розглядуваного інституту права) частково і зумовлюють байдужність до його застосування у слідчих органах, не принциповість позицій прокуратури та часткову суб'єктивність суду [2, с. 93].

Чинний кримінальний процесуальний закон України передбачає, що арешт майна в кримінальному провадженні застосовується для забезпечення доказів, конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, з метою вилучення з обігу певних об'єктів (тобто, спеціальної конфіскації), а також для забезпечення цивільного позову (відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди).

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, накладення арешту на майно є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [3].

Як справедливо підкреслив Я. О. Клименко, що вжиття заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення цивільного позову та аналіз змісту самого поняття забезпечення цивільного позову у кримінальному судочинстві, дозволяє виділити наступні стадії такої діяльності:

- а) виявлення майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди за цивільним позовом;
- б) накладення арешту на таке майно;
- в) забезпечення збереження арештованого майна [4, с. 12].

Проте, на сьогодні, відсутні дієві механізми щодо вжиття таких заходів слідчим та/або прокурором в кримінальному провадженні, оскільки досі не існує об'єднаної загальнодержавної бази даних власності рухомого чи нерухомого майна осіб, їхніх доходів, вкладів та банківських рахунків тощо. Отже, вказані обставини унеможливають процес відшукування зазначеного вище майна цивільного відповідача з метою забезпечення цивільного позову.

18 лютого 2016 року на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» (далі - Закон) до КПК України внесені зміни та

доповнені певні норми в частині передбачення нового учасника кримінального провадження - третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (стаття 64-2).

Арешт може накладатися на майно *третьої особи*, якщо вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 962 Кримінального кодексу України, тобто якщо гроші, цінності та інше майно: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, - переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання[5]. При цьому, варто наголосити, що з метою уникнення порушення прав третіх осіб шляхом зловживання з боку правоохоронних органів в Законі передбачено, що вказані відомості щодо порядку набуття третьою особою майна, повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

На наш погляд, норма щодо накладення арешту на майно третіх осіб має ряд суттєвих прогалин. По-перше, відсутнє чітке визначення статусу «третьої особи» в кримінальному провадженні (особа не може бути одночасно підозрюваним, свідком, третьою особою чи потерпілим); по-друге, з вищевказаного випливає неврегульованість питання допиту третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт; по-третє, неузгодженість з іншими нормами КПК України.

Таким чином, арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема цивільного позову), що застосовується з метою досягнення його дієвості, а прогалини та неузгодженість у кримінальному процесуальному законодавстві викликають серйозні складнощі в процесі накладення арешту на майно та створюють штучні проблеми у правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні : монографія / В. М. Тертишник. - Дніпропетровськ : Юр. акад. МВС України, Арт-прес, 2002. - 432 с.
2. Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ірина Анатоліївна Воробйова; Класичний приватний університет. - Запоріжжя, 2016. - 231 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 13.04.2012 №4651-УІ[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
4. Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочиним: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Я. О. Клименко; Нац. акад. внутр. справ України. - Київ, 2003. - 18 с.
5. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>